

uit de literatuur

ANALYSEMODELLEN

Preben SEPTRUP,

Consumption of mass communication - construction of a model on information consumption behaviour,

Institut for Markedsökonomi, Skriftserie E, nr 8, Århus, 1977, 49 + 5 blz.

Het is geen geheim dat er een gebrek is aan goede ontvangersmodellen ondanks het enorme pakket literatuur en onderzoeksresultaten over het ontvangerselement binnen het communicatieproces. Een overall informatie-consumptie-gedragsmodel van de hand van Septrup ligt nu voor. De auteur maait het gras voor de voeten van de kritische lezers weg door hen op te roepen de zwakke punten uit het model te halen om in een tweede fase een bijgeschaafd model te kunnen aanbieden. Het is duidelijk niet de bedoeling geweest om reeds een perfect model uit te bouwen. Veeleer gaat het om een voorlopige basisschets voor een beter begrip van het informatie-consumptiegedrag. De basisaspecten van dit theoretisch ontvangersgedragconcept zijn:

1. een *wat*-probleem of de grootte en de aard van de informatiebehoefte,
2. een *hoe*-probleem of de mogelijke wegen om aan de informatiebehoefte te voldoen,
3. een *hoeveel*-probleem of de omvang van de informatie, en
4. een *waar*-probleem of de keuze van de specifieke informatiebron om aan de informatiebehoefte te voldoen.

Aan elk van deze problemen wordt een hoofdstuk gewijd. Het model resorteert dus onder de 'uses and gratifications'-traditie. De zwakheden van de constructie zijn dan ook deze die kenmerkend zijn voor de 'uses and gratifications' - benadering in het algemeen en die meer verwijzen naar de uitgangspostulaten dan naar de logische uitbouw van de verschillende modellen zelf. Het gaat met name onder meer om het actieve ontvangersconcept, de individualistische benaderingsaard van de 'uses and gratifications' en het dooreenlopen van het semantische en pragmatische probleemstellingsniveau.

De aanhangers van het functionalisme zullen in deze publikatie wel stof vinden om er verder op te borduren. De feed-back naar de auteur laten we dan ook aan deze lezers over. Niettemin kan er heel wat inspiratie voor nieuwe toepassingen gehaald worden uit deze publikatie. Ook voor wie niet zoveel heil verwacht van de 'uses and gratifications'-benadering is het aangewezen dit werk even ter hand te nemen, indien men interesse heeft voor de informatieconsumptie.

C.L.B.

Ralf LISCH en Jürgen KRIZ,
Grundlagen und Modelle der Inhaltsanalyse,

Rowohlt Taschenbuch, Rororo Studium Sozialwissenschaft 117, Reinbek bei Hamburg, 1978, 217 blz.

Met deze publikatie willen de auteurs aan de mededelingsanalyse opnieuw de centrale plaats toekennen waarop die recht heeft binnen het empirisch sociaal onderzoek.

In een eerste deel worden algemene methodologische en methodische problemen van de mededelingsanalyse uiteengezet. In een tweede deel komen dan verscheidene mededelingsanalytische modellen met hun toepassingsgebieden aan bod. Alhoewel het om een klassiek basiswerk gaat - met inbegrip van de kritische noot ten aanzien van bepaalde methoden en technieken - zullen lezers die reeds vertrouwd zijn met mededelingsanalyses er eveneens plezier aan beleven. Voor hen stippen we vooral hoofdstuk 2 aan - geschiedenis van de mededelingsanalyse - en hoofdstuk 7 - mededelingsanalyse en elektronische dataverwerking.

Voor het Duitse taalgebied wordt dit werk allicht een referentieklassieker voor studenten van de sociale wetenschappen. Voor wie tevens gebruik kan maken van Angelsaksische werken kan het naast andere basiswerken geplaatst worden.

C.L.B.

Lothar BISKY,
Zur Kritik der bürgerlichen Massenkommunikationsforschung,

Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1976, 190 blz.

De auteur wil de rol van de massamedia in de samenleving, en daarmee samenhangend de functie van het 'burgerlijke', niet-marxistische, communicatie-onderzoek analyseren. Zelf vertrekt hij van een 'officieel' marxistisch-leninistisch standpunt, waar nauwelijks van afgeweken wordt. Dit vormt dan ook de zwakte en tevens de sterkte van dit boek. De auteur beperkt zich immers niet tot het reproduceren van slogans en algemeenheden, maar heeft zich uitvoerig in de 'burgerlijke' communicatietheorie (deel 1) en -onderzoekingen (deel 2) verdiept.

In algemene bewoordingen komt zijn kritiek erop neer dat de 'burgerlijke' communicatietheorie de samenhang tussen economie en politiek over het hoofd ziet, en dat het 'burgerlijk' communicatieonderzoek voornamelijk als 'ideologische machinerie' van het monopoliekapitaal fungeert. Dat, m.a.w., de massamedia in een maatschappelijk vacuüm en op abstracte wijze bestudeerd worden. Tegenover de formule van Laswell en het model van Shannon en Weaver plaatst Bisky een 'historisch-materialistische' communicatietheorie. Communicatieprocessen moeten als maatschappelijke processen be-

schouwd worden; niet alleen de 'boodschap', maar ook de zender en ontvangers zijn immers maatschappelijk bepaald. De implicaties voor het communicatie-onderzoek zijn drievoudig: men moet de massamedia historisch-concreet analyseren, ontdekken op welke wijze de kapitalistische produktiewijze de massamedia beïnvloedt, en tenslotte de specifieke sociale relaties van de participanten aan het communicatieproces ten opzichte van elkaar, in hun verhouding tot de maatschappelijk bepaalde verhoudingen, en de maatschappelijk gedefiniëerdheid van deze verhoudingen bestuderen. Concreet werkt hij dit uit voor de produktie van nieuwsberichten, de reclame-afhankelijkheid van de media en de economische, politieke en ideologische impact van de monopolie-bourgeoisie op de massamedia.

Bisky concludeert dat de ontvangers niet de minste inspraak hebben in het communicatieproces, en — wat meer is — dat ze deze manipulatie op de koop toe nog schijnen te aanvaarden. Hij zoekt naar een verklaring in de 'mentale Verelendung' van de massa's; een fenomeen dat slechts uit de samenhang van maatschappelijke produktie-, socialisatie- en communicatieprocessen kan begrepen worden. Hieruit leidt hij het begrip 'ideologische manipulatie' af, dat niet alleen geraffineerde manipulatietechnieken, maar ook materiële, sociaal-economische verhoudingen, en de gepredisponeerde ingesteldheid van de ontvangers tegenover massamediale producten inhoudt.

Verder gaat hij in op de twee 'burgerlijke' theorieën die, naar zijn mening, ook een onderzoek naar de verhouding tussen massacommunicatie en maatschappij op het oog hebben, nl. het functionalisme en de Kritische Theorie.

Het is kenmerkend voor de functionele analyse dat ze een historisch-concreet onderzoeksdomein, evenals een intern-inhoudelijke bevraging van het economische systeem mist. Niet het feit dat het functionalisme erg abstract is, staat ter discussie, maar wel de vraag *waarom* men abstraheert. Defleur beantwoordt deze vraag gedeeltelijk wanneer hij de enge verveling van de cultuur-industrie met het economische systeem blootlegt. Maar, volgens Bisky, ziet hij daarbij ten eerste de winstmaximalisatie van de massamediale producten, ten tweede de politieke interesse van de monopoliebourgeoisie voor de mediaboodschappen, en ten derde de onmondigheid van de ontvangers over het hoofd. De ontvangers worden door de functionalisten enkel als consumenten van media-inhouden en als beïnvloedingsobjecten beschouwd. Voor functionalisten beginnen de moeilijkheden pas als ze met hun structureel-functionele methode processen of systemen moeten gaan analyseren.

Deze visie werkt de auteur nader uit aan de hand van de enige jaren geleden in de Duitse Bondsrepubliek gevoerde discussie tussen de 'consequente functionalist' Luhmann en

de 'Frankfurteriaan' Habermas. Na een 'marxistisch-leninistische' lezing van Habermas - "Het concept van de "herrschaftsfreie Kommunikation" vertrekt van zogenaamde pragmatische algemeenheden, klassificeert deze en baseert daarop de maatschappelijk theoretische implicaties" - en een (terechte) kritiek op Enzensbergers utopische mediatheorie (vooral uitgewerkt in de "Baukasten zu einer Theorie der Medien") komt Bisky tot de gelijkschakeling van functionalisten en Frankfurters. Ze vinden elkaar in de cybernetica. Enerzijds omwille van de ideologische ondertoon van het cybernetisch model, anderzijds door de 'Kommunikationsfähigkeit' van de individuele bijsturingsmogelijkheden.

Een 'kritische' maatschappijtheorie moet van de sociale organisatie van de massacomunicatie uitgaan, en volgens Bisky is de enige theorie die dit tot in zijn uiterste consequenties volhoudt het 'marxistisch-leninisme'.

Daar waar de auteur zijn argumenten in de vorige hoofdstukken uitvoerig motiveerde en illustreerde, kan hij dat in het cybernetica-hoofdstuk niet waarmaken. Zijn motivatie om de functionalisten en Franfurters op een hoopje te gooien is slechts pover uitgewerkt en niet van ideologische vooringenomenheid vrij te pleiten. We zijn het met de auteur eens dat een 'waardenvrije' wetenschapsbeoefening niet bestaat, maar dit mag o.i. niet als excuus voor 'onwetenschappelijkheid' worden ingeroepen.

Desondanks is dit boek verplichte lectuur voor eenieder die zich voor communicatietheorieën interesseert. Het gebeurt immers uiterst zelden dat we op zo'n boeiende en gedocumenteerde wijze een confrontatie tussen 'burgerlijke' en 'marxistisch-leninistische' communicatietheorieën gepresenteerd krijgen. Een confrontatie die er slechts kan toe bijdragen om beide 'visies' wederzijds te bevruchten.

J.S.

TAALPRAGMATIEK

Franz von KUTSCHERA

Sprachphilosophie

Wilhelm Fink Verlag, München, 1975², 362 blz. (UTB 80)

Siegfried J. SCHMIDT (Hrsg.)

Pragmatik I. Interdisziplinäre Beiträge zur Erforschung der sprachlichen Kommunikation

Wilhelm Fink Verlag, München, 1974, 211 blz. (KI 11)

Siegfried J. SCHMIDT (Hrsg.)

Pragmatik/Pragmatics II. Zur Grundlegung einer expliziten Pragmatik

Wilhelm Fink Verlag, München, 1976, 229 blz. (KI 25)

Siegfried J. SCHMIDT

Texttheorie. Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation

Wilhelm Fink Verlag, München, 1973, 184 blz. (UTB 202)

Dieter BREUER

Einführung in die pragmatische Texttheorie

Wilhelm Fink Verlag, München, 1974, 248 blz. (UTB 106)

Het uitgangspunt in von Kutschera's *Sprachphilosophie* is de stelling dat de filosofie meer en meer de centrale positie van de taal begint in te zien, zodat filosofen in feite een taalkritische bedrijvigheid wordt. De auteur slaagt er evenwel niet in vanuit deze stelling een coherente, naar een aantal conclusies toe geschreven tekst te schrijven. Weliswaar bezit het boek een formele structuur waarbij in drie delen (semantische theorieën; grammaticatypes; taal en werkelijkheid) bijwijken interessante dingen worden gezegd over o.m. de behavioristische semiotiek van Morris, de notie van het taalspel bij de latere Wittgenstein, de "speech acts"-theorie en de Sapir-Whorf-hypothese... doch het feit dat dit werk de neerslag is van een aantal voordrachten, blijkt onvoldoende weggewerkt te zijn. De veelvuldige logische hoogstandjes, in de beste traditie van het logisch-empirisme, maken voor niet-ingewijden het boek er niet aangenamer op.

Dit logisch-empirisme klinkt eveneens door in het onder redactie van S. J. Schmidt uitgegeven *Pragmatik/Pragmatics II*. In dit boek wordt, onder de vorm van verschillende bijdragen, de taal pragmatisch geanalyseerd, d.w.z. in haar communicatieve contextualiteit. Dit gebeurt niet vanuit een sociaal-wetenschappelijke invalshoek, doch wel streng formeel-logisch, waarbij deze "formele pragmatiek" met een zekere minachting tegenover andere benaderingen geplaatst wordt. De indruk dat het hierbij vaak slechts gaat om een geformaliseerd vlooienvangen in de pels van de taal, zal wel zijn oorzaak vinden in het gebrek aan inzicht en competentie van ondergetekende. De platitudes en door introspectie gevonden spitsvondigheden die men te verwerken krijgt, verschijnen immers "within a well-defined theoretical framework" en dat is, zoals men weet, steeds een hele geruststelling.

Niet veel aantrekkelijker is *Pragmatik I*, waarin, eveneens door Schmidt, een aantal (indien nodig in het Duits vertaalde) "klasieke" pragmatische teksten (of fragmenten ervan) werden verzameld. De selectie van deze teksten (van o.m. Hartmann, Pike, Searle, Stalnaker, Bar-Hillel en Montague) zou o.a. dienen aan te tonen dat de taalpragmatiek een interdisciplinaire bedrijvigheid is. De invalshoeken zijn inderdaad wisselend te noemen: fenomenologisch, handelings-theoretisch, communicatiewetenschappelijk, taalanalytisch enz. De voordelen van een dergelijk opzet wegen in dit (wellicht te weinig omvangrijk) boek echter niet op tegen de nadelen: te fragmentarisch en te heterogeen toont deze reader niet zozeer het interdisciplinaire als wel het chaotische karakter van de pragmatiek aan, wat wel niet de bedoeling zal geweest zijn. Interessanter is reeds de solovlucht van Schmidt in zijn *Texttheorie*. De ondertitel, "Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation", wijst erop dat ook hier de pragmatische visie op de taal dominant is. De normale verschijningswijze van de taal, aldus Schmidt, is de tekst en deze is op zijn beurt niet los te zien van zijn socio-communicatieve contextualiteit. Veel van wat Schmidt zegt is ongetwijfeld zinnig te noemen, doch de (weinig bemoedigende) ultieme indruk is toch dat de pragmatiek zich in haar eigen moeilijkheden ingegraven heeft, zodat de problemen weliswaar aangesneden worden,

maar ook aangesneden blijven liggen. Opvallend (en wellicht symptomatisch) in bovengenoemde werken is alleszins de zowat complete afwezigheid van de oudste (en misschien nog steeds meest verfrissende) pragmatische discipline: de retoriek. Deze komt nu wel aan bod in Dieter Breuers *Einführung in die pragmatische Texttheorie*. In zijn poging om in de literatuurwetenschap het begrip tekst als een (historische en communicatieve) grootheid binnen te brengen, behandelt Breuer de pragmatische problematiek vanuit verschillende invalshoeken: semiotisch, cybernetisch, communicatietheoretisch, retorisch. Veel coördinatie is hier al bij al niet aanwezig, doch het gedeelte dat Breuer aan de retoriek wijdt, maakt heel het boek goed, daar hij hierin tot een tekst-analytisch model tracht te komen vanuit een vaak geslaagde herinterpretatie van de klassieke retorische procédés.

L.V.P.

POP

José Ragué ARIAS,

Pop. Kunst und Kultur der Jugend.

Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1978, 126 blz., geïll.

Een interessante poging om de popbeweging van de zestiger jaren als kunst- en cultuuruiting te duiden. Eén van de verdiensten van het werk is dat op aanschouwelijke wijze aangetoond wordt hoe de pop van cultuur tot commercie verworpen is. Voorafgegaan door een gesprek van de auteur met Umberto Eco over de maatschappelijke betekenis van het popfenomeen.

J.S.

MEDIAPOLITIEK

Heinz-Dietrich FISCHER,

Reedukations- und Pressepolitik unter britischem Besatzungsstatus.

Die Zonenzeitung 'Die Welt' 1946-1950. Konzeption, Artikulation und Rezeption, Droste Verlag, Düsseldorf, 1978, 545 blz.

Op 2 april 1946 verscheen in Hamburg het eerste nummer van Die Welt. Zo kort als de naam van deze nieuwe krant-dagblad sinds 1 juli 1949- was, zo lang was de ondertitel: Überparteiliche Zeitung für die gesamte britische Zone. Veröffentlicht unter Zulassung durch die britischen Behörden, Pas op 20 mei 1950 kon Die Welt zich terecht in de ondertitel kortweg Unabhängige Tageszeitung noemen: iedere vorm van censuur en toezicht van Britse zijde was toen weggefallen. Op 1 juli 1949 was er een nieuwe ondertitel waarin melding gemaakt werd van een Duits-Engelse redactie, voldoende aanleiding om de pers stil te zetten en de al verspreide exemplaren van Die Welt terug te halen. Fischer, hoogleraar in de communicatiewetenschap aan de universiteit van Bochum, heeft een gedetailleerd onderzoek ingesteld

naar de oprichting en beginjaren van Die Welt. Titel en ondertitel van zijn onderzoeksverslag bieden een juiste weerspiegeling van de inhoud van zijn boek. De Britse autoriteiten hadden bepaalde opvattingen over de heropvoeding van de Duitsers in hun zone en stemden hun persbeleid daarop af. De Engelsen bemoeiden zich intensief met de inhoud van Die Welt. Ook de technische produktie was geheel afhankelijk van de bezetters. Slechts de wijze waarop het publiek reageerde op de als sociaal-democratisch ervaren Die Welt viel min of meer buiten de invloedssfeer van de Britse toezichhouders; minder gold dat in de periode waarin andere kranten nog niet konden verschijnen. Toen dat wel het geval was, begon de oplage van Die Welt sinds 1949 scherp te dalen. De nieuwe concurrenten maakten onverbloemd duidelijk, dat Die Welt een zuiver Brits persorgaan in de Duitse taal was en de journalisten die er aan mee werkten werden zelfs van collaboratie beschuldigd. Op 17 september 1953 kocht Axel C. Springer driekwart van de aandelen van Die Welt; het resterende deel werd ondergebracht in een stichting om de perswetenschap en de opleiding van journalisten en uitgevers te bevorderen. De navelstreng met de heropvoedende Britten was op dat moment doorgesneden en Springer kreeg de kans met zijn nieuw verworven bezit op zijn manier politieke invloed uit te oefenen. Overigens was hij wel bereid Fischer toegang tot de archieven te verschaffen, terwijl de Britse bewaarplaatsen op slot bleven. Een boeiende en grondige pershistorische studie kwam toch klaar, dankzij de vasthoudendheid van de onderzoeker

J.H.

Peter MENKE-GLÜCKERT,
Der Medienmarkt im Umbruch. Ein aktueller Leitfad.
Planungsstudien 13, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt am Main, 1978, 173 blz.

Het kernprobleem waarmee de auteur de lezer confronteert is de vraag van elke mediapolitiek: hoe kan, in een vrije rechtsstaat, het grondpostulaat van vrije meningsuiting, vrije meningsverspreiding en informatievrijheid gehandhaafd worden? Meer bepaald: in welke mate en hoe kunnen deze grondwettelijke vrijheden gewaarborgd blijven in het licht van de technische ontwikkelingen binnen de gehele media-industrie?

Om op deze vraag te kunnen antwoorden geeft de auteur eerst een overzicht van de Duitse mediamaarkt om daarna dieper in te gaan op de mediaproblemen en de mediapolitiek. Hierbij wordt veel aandacht besteed aan de technische evolutie op elektronisch gebied en de gevolgen daarvan voor de geschreven, gesproken en beeldpers. Zowel de nieuwe produktie- als verspreidingsmogelijkheden, de rol van de PTT/RTT en "das Presse-Grosso", worden onder de loep genomen.

Elk thema dat de auteur aansnijdt wordt expliciet of impliciet - getoetst op zijn geldigheid binnen de grondwettelijke vrijheden, vooral vervat in Art. 5 van de Duitse grondwet, en de besluiten neergelegd door onderzoekscommissies zoals bijvoorbeeld de Günther, Michell en Witte-commissie. De auteur blijkt echter niet zo gelukkig te zijn met de gevoerde mediapolitiek. Terecht

merkt hij op: "In der Art tibetanischer Gebetsmühlen werden immer wieder die gleichen Themen behandelt: Presse-Rechtsrahmengesetz, Elektronik verdrängt Blei, Ende der Printmedien, Vertriebskooperation, Innovations- oder Sanierungsstiftung für die Presse" (blz. 141). Hij pleit dan ook voor een vernieuwde aanpak van de mediapolitiek. Als vertrekpunt wil hij een mediapolitiek totaal-concept dat georiënteerd moet zijn op de grondwaarden van Art. 5. Naar onze mening ligt de waarde van deze publikatie echter meer in de vragen die de auteur opwerpt dan in de antwoorden die hij geeft. Het reveleert van de elementen die de grondwettelijke vrijheden kunnen ondermijnen is wellicht belangrijker dan het nemen van mediapolitieke beslissingen zelf.

C.L.B.

M. SAIFULIN (ed.),
Lenin about the press,
International Organization of Journalists,
Prague, 1972, 474 blz.

Uit de officiële 45 volumes van Lenins "Collected Works" werden alle passages gelicht waarin Lenin handelt over de pers. Deze op zich niet onverdienstelijke methode eist van de lezer reeds een grondige voorkennis t.a.v. de Russische geschiedenis in het algemeen en de persoon en theorie van Lenin in het bijzonder. Zoniet is het haast onmogelijk om de ontwikkeling (o.i.v. de zich wijzigende omstandigheden) van Lenins 'pragmatische' visie op haar juiste waarde te kunnen inschatten. Lenins niet-officiële geschriften, zoals zijn zgn. 'Testament', zijn niet opgenomen.

J.S.

(ADVERTENTIE)

JAN SERVAES red.

HET WEB VAN DE MEDIA-BUSINESS

Doorlichting van de **bewustzijnsindustrie** in Vlaanderen

met volgende bijdragen:

- Naar een visie op de bewustzijnsvernavende industrie (Jan Servaes)
- De transnationale bewustzijnsindustrie (Cees Hamelink)
- BRT-informatie: een bewasemd venster op de wereld (William Van Laeken)
- De Televisie in het huidige cultuurpatroon (Georges Adé)
- Televisiekritiek: huilen met de pet op (Willy Courteaux)
- Het commercieel filmbedrijf in België (Karel Huybrechts)
- De alternatieve film in België (Harry Eysackers)
- Het socio-culturele aspect van het fenomeen film (Ivo Nelissen)
- Dertig jaar Belgische dagbladders (Wim Van der biesen)
- Overheidshulp aan de pers (Luk Boone)
- Jeugdlectuur op kindermaat (Eric Hulsen)
- Suske, Wiske en Studio Vandersteen (Karin Oosterlinck)

256 blz, 390 fr

In de boekhandel, of rechtstreeks bij Kritak, J. Lipsiusstraat 57, 3000 Leuven

FILM

Hans Günther PFLAUM (Hrsg.)
Jahrbuch Film 78/79, Berichte, Kritiken, Daten,
Carl Hanser Verlag, München, 1978, 244 blz.

Het opzet van de tweede jaargang van dit filmjaarboek bestaat erin een globale round-up te maken van het Duitse filmgebeuren in het voorbije jaar. De diverse essays en bijdragen zorgen ervoor dat niet alleen de financieel-economische en de juridische structuur van de filmindustrie wordt geanalyseerd maar dat ook de artistieke en de esthetische filmingrediënten ruime aandacht krijgen.

K.H.

Andrew SARRIS,
Politics and Cinema,
Columbia University Press, New York, 1978,
215 blz.

Andrew Sarris, de filmcriticus van "The Village Voice", heeft in de zestigerjaren internationale bekendheid verworven met het lanceren van de 'auteurtheorie', waarbij alle aandacht wordt toegespitst op de persoonlijke stijl van de filmregisseur.

In "Politics and Cinema" exploreert Sarris de vaak tegengestelde relatie tussen politieke realiteit en cinematografische illusie in een aantal films van de voorbije decennia. Met zijn kritische beschouwingen en reflecties ontmantelt en ontkracht hij de vermeende drang naar politieke relevantie binnen de Amerikaanse filmindustrie.

K.H.